

***Freire ve Eğitim:* Özgürleşme, Beden ve Politik Pedagoji**

*Songül Büyükköse*¹

Bu yazıda Antonia Darder'in Türkçe'ye çevrilen ilk kitabı olan *Freire ve Eğitim*'in ana temalarını takip ederek metnin temel çerçevesini okuyucuya sunacağım. Töz Yayınları tarafından 2025 yılında Kemal İnal'ın çeviri editörlüğünde yayınlanan kitap Freire'ye yönelik kavrayışımızı ileriye taşıyan önemli bir kaynak niteliğinde. Kitap, Freire'nin uluslararası sınıf mücadelesinin yanında sömürgeleştirilmiş beyaz olmayan toplulukların siyasi mücadelesinde ne denli önemli bir referans noktası olduğunun altını çiziyor.

Porto Riko asıllı Antonia Darder, *Freire ve Eğitim* kitabında bahsettiği gibi, genç bir kadinken Freire'yi okumuş, onunla tanışmış ve çalışmıştır. Brezilyalı eğitimci Freire kendi topluluğundan insanlara benzemesi ve tüm ezilen halklara ilham vermesi nedeniyle Darder için ayrı bir önem taşımaktadır. ABD sömürgeciliği içine doğmuş olan Darder, sömürgeleştirilmiş ve güçsüzleştirilmiş bir topluluğun üyesi olarak özneleşmeye çalışmış ve bunun için sayısız yolla mücadele etmiş bir aktivisttir. Darder, *Freire ve Eğitim* kitabında bize 20. yüzyılın en güçlü ve devrimci eğitim filozofu Freire'nin fikirlerinin kendi pratiğini ve düşünsel dünyasını nasıl şekillendirdiğini anlatır. Darder, amacının Freire'nin çalışmalarını özetlemek veya analiz etmek olmadığını, bunu yapabilecek pek çok

¹ songul.buyukkose@metu.edu.tr

akademisyen olduğunu da alçakgönüllülükle vurgular. Kendisinin geleneksel teorisyenlerin analitik, mesafeli ve tamamen nesnel bakış açısından değil; öznel bir deneyimleme sonucunda oluşan dünyayı tanımlama sürecinden ve bağlamsal bir perspektifle yazdığını söyler. Darder'ın amacı bir otobiyografi yazmak da değildir. Amaç, okuyuculara umut ve olasılığın elçisi Freire ile kendi diyalogunu sunmaktır. Freire burada yalnızca düşünsel bir referans değil, Darder'in varoluşsal mücadelesinde yankı bulan bir yol arkadaşıdır. Kolonileştirilmiş bir özne ve ABD kent yoksulluğunda yetişmiş renkli bir akademisyen olarak kendisi ve kolonileştirilmiş halkların mücadelesi için Freire'nin güçlü bir referans noktası olduğunu söyleyen Darder, Freire okumasını ırk ve toplumsal sınıf kesişimselliğine dayandırır.

Darder, mücadelesinin kesinlikle bir "çeşitliliği kutlama" veya "farkındalık" formunda olmadığını, aksine varoluşunun her boyutunda yaşadığı baskıya karşı dimdik ayakta durup hayatta kalabilme mücadelesi olduğunu vurgular. Bu noktada Darder, çeşitlilik söylemini masum bir kapsayıcılık dili olarak değil, çoğu zaman baskıyı görünmez kılan bir ideolojik perde olarak okur. "Çeşitliliği kutlama" yaklaşımı, eşitsizliği dönüştürmekten çok onu estetize eder; farklılık sergilenir ama onu üreten yapılar dokunulmaz kalır. Böylece çeşitlilik kaynaklı baskı ve ayrımcılık ortamı, politik bir mücadele alanı olmaktan çıkarılıp yönetilebilir bir kategoriye indirgenir. Darder, renkli bir aktivist ve akademisyen olarak gördüğü baskıyı beyazlardan gelen mikro saldırılar ve psikolojik yıpratmalarla sınırlandırarak tanımlamayı reddeder. Ona göre bu baskı, çok boyutlu ve daha kapsamlı olarak tarih, ırkçılık, sömürgecilik ve ataerkillikle açıklanmalıdır. Freire'nin hem tahakküm yapılarını ortaya çıkarmakta hem de zihinlerimizi baskıya ortak eden hegemonik ideolojiden arındırma konusunda farkındalık yaratmakta büyük bir etkisi olduğunu söyler. Ezilen halkların ezen/ezilen çelişmesini içselleştirerek çifte bilinç içinde olduklarına dikkat çeken Freire'nin beyaz olmayan halkların özgürleşmesindeki öneminin altın çizer. Freire beyaz olmayan aktivist ve eğitimcilerde siyasi bir netlik ve bağlılık yaratmış ve hayatın tüm yönlerini kapsayan yaşayan bir pedagoji sunmuştur.

Tarihsel Özne, Hegemonya ve Özgürleşmenin Politik Doğası

Freire, devrimci bir praksis için temel olanın, insanın kendisini tarihsel bir özne olarak eleştirel biçimde anlaması olduğunu söyler ve bilginin de özgürleşmenin de tarihsel bir süreç olduğunu vurgular. Freire'ye göre mülksüzleştirilmiş ezilen halklar kendilerini tarihin gidişatını etkileyebilecek kapasitede görmeye başladıklarında güçlenip özgürleşerek kendilerini sınırlayan durumların üstesinden gelir ve özgürleşmelerinin önünde duran prangalarından kurtulurlar. Bu nedenle Freire'nin özgürleşme anlayışı bireysel farkındalıktan çok tarihsel sorumluluğa dayanır. Burada bilinçlenme içsel bir aydınlanma değil, toplumsal bir konumlanmadır.

Darder için asıl tehlike baskının görünür şiddeti değil, içselleştirilmiş hâlidir. Hegemonya yalnızca dışsal bir güç değil, öznenin içine sızmış olan bir dünya

algısıdır. Bu nedenle Darder'a göre Freire'nin özgürleşmesi, yalnızca yapıları değil, zihniyetleri de hedef almak zorundadır. Özne, yalnızca dışsal baskıyla değil, kendi içine yerleşmiş kanıksamalar veya kabullerle de mücadele etmek zorundadır. Bu durum, Freire pedagojisinin neden rahatlatıcı değil, rahatsız edici bir çağrı olduğunu açıkça ortaya koyar.

Diyalog, Sevgi ve Radikal İnsanlaşma

Darder, kitabın her bölümünde direniş tohumlarının baskıyla yan yana olduğunu, umut ve sevginin radikal varoluşunu hatırlatır. Kendimizi kolektif sesimizle tarihin gidişatını etkileyebilecek yetkinlikte görmemiz gerektiğini, pasif ve şeyleşmiş bir tarih anlayışını reddetmemiz gerektiğini vurgular. Hayatlarımızın kendi öznesi ve politik birer özne olarak dünyayı anlamlandırmamız gerektiğinin altını çizer.

Freire'ye göre derslikler, ezilen toplumların yaşanmış tarihlerini ve gün yüzüne çıkmamış tarihsel adaletsizlikleri açıkça ortaya koymaya başlanacak yerlerdir. Darder'e göre diyalog epistemolojik bir pratiktir. Bilme süreci sadece bireysel değil aynı zamanda sosyal bir olgudur ve diyalog öğrenme ve bilme sürecinin vazgeçilmez parçasıdır. Darder, diyalogdan doğan sevgi ve güven ile öğretmen ve öğrencinin dünyayı eleştirel bir perspektifle deneyimleyebileceğini ve tarihsel özneler olarak dönüştürme gücüne yeniden kavuşabileceğimizi söyler. Bu sayede öğretmen ve öğrenciler kendilerine izin verilen söylemin sınırlarını esneterek kendilerine karşı-hegemonik alanlar açmış olurlar. Böylece tarihsel olarak katılımdan dışlanmış öğrencilerin demokratik potansiyeli açığa çıkmış olur. Darder, Freire'nin sevgi kavramını duygusal bir yumuşaklık olarak değil, etik ve politik bir duruş olarak ele alır. "Bütün öğrencilerimi seviyorum" diyen şefkatli öğretmen imgesinden ziyade, insanı insan olarak tanıyan, öğrenciyi nesne değil özne olarak gören pedagojik duruşun altını çizer. Freire'nin silahlı sevgi ve hoşgörü kavramları, ezilenlerin acılarını yatıştırmak için değil, tarihsel adalet açılığını uyarmak için vardır. Sevgi burada kolektif bir eylemdir ve karşı-hegemonik pratiğe anlam kazandırır. Sevgi olmadan diyalog var olamaz. Eşit ve özgür bir dünya ancak birlikte sevgi ve emekle çalışarak kurulabilir.

Bankacı Model, Başarı Miti ve Öğretmenin Evcilleştirilmesi

Darder'e göre okullar kendi konumlarını benimseyen güvenilir işçiler, kayıtsız vatandaşlar ve hevesli tüketiciler üretir. Hâkim ideolojik düzenin hegemonik okul kültürü ile empoze ettiği normlar, ekonomi politiğe ve buna bağlı baskı yapılarına dayanır ve istenilen şey öğrencilerin ezenlerin dayattığı "kendi" rollerini kabul etmeleridir. Freire, kapitalizmi baskının kaynağı olarak görür ve bireysellik, bağımsızlık, rekabet değerlerine bağlı bankacı eğitim modelini eleştirir. Freire ve Macedo (1998), eşitsizliğin okullarda yeniden üretildiğini belirtir. "Eğitim sosyal hareketlilik sağlar" miti, Darder'e göre istisnai başarı hikâyeleriyle sınıf savaşlarını ve hüsrana uğramış mücadeleleri gizler.

Makro ve mikro düzeyde yöneticiler öğretmenin failliğini ders kitapları, müfredat, kıyafet ve ders planlarıyla sınırlandırarak onu uygulayıcı ve teknisyen olarak konumlandırır. Tehdit edici ve ceza verici uygulamalarla mesleklerine ve öğrencilerine yabancılaştırılan öğretmenler, okulların sınıf oluşumu ve sömürgeleştirici gücünü gizleme konusunda suç ortağı hâline gelir. Bu süreçte öğretmen dönüştürücü bir özne olmaktan çıkarılıp uygulayıcı bir aparata indirgenir. Öğretmenin teknisyenleştirilmesi pedagojik değil politik bir tercihtir. Nihayetinde öğretmenin evcilleştirilmesi, öğrencinin evcilleştirilmesinin ön koşuludur. Bu sebeple Darder öğretmenlerin emeklerini açıkça politik bir eylem olarak üstlenmeleri gerektiğini söyler: ya özgürlükten yana konum alırız ya da ona karşı.

Darder, bugün işçi sınıfına dayatılan dar başarı tanımından, yani üniversiteye giriş amacından sitemle bahseder. Mevcut işgücü piyasasında azalan iş seçenekleri düşünüldüğünde bunun ne kadar dar bir hedef olduğu açıktır. Adil olmayan sistemler okullar aracılığıyla kimlerin bu "harika" fırsata erişebileceğini seçer. Bu üniversiteye hazırlık düzeni öyle bir hegemonya kurmuştur ki, öğretmenler ve öğrenciler bu kodun dışına çıkmayı düşünse bile kendilerini yabancılaşmış ve görmezden gelinmiş hâlde bulurlar.

Bedenin Vazgeçilmezliği

Darder, öğrencilerin kimliklerinin, geçmişlerinin ve maddi koşullarının bedenlerinde görünür hâle geldiğini söyler. Beden, güç ve kimlik haritalarıdır. Freire'ye göre ete kemiğe büründürülmemiş bir kelimenin özgürleşme sürecinde değeri yoktur. Geleneksel eğitim bedeni disipline eder, susturur ve duyguları bastırır; Freire'ye göre bu eğitim değil, itaat üretimidir. Dolayısıyla bedenin bastırılması, öznenin bastırılmasıdır.

Darder, Freire'nin Sao Paulo'daki Cinsel Yönelim Programını örnek göstererek bedenle ilgili soruların rahatça ele alınmasının öğrenci performansını dönüştürdüğünü belirtir (s. 74). Freire pedagojisi bedeni nötr kabul etmez; beden politiktir, cinsiyetlidir ve arzulara sahiptir. Cinsellik, eğitimin dışında bir alan değildir. Freire pornografik veya indirgemeci bir cinsellik anlayışı sunmaz; onun derdi bedenin bastırılması, utançla ilişkilendirilmesi ve görünmez kılınmasıdır. Bu bastırma ve görmezden gelme özellikle kadın ve yoksul bedenler üzerinden işler. İnsanlaşma yalnızca düşünmek değil, bedeni, duyguyu, arzuyu ve acıyı tanımadır. Bedeni inkâr eden bir eğitim özgürleştirici olamaz.

Conscientização ve Diyalektik Bilinç: Rahatsız Edici Bir Uyanış

Freire'nin eleştirel bilinç (*conscientização*) kavramı, Darder'in okumasında romantize edilmiş bir farkındalık hâli değil, özneyi yerinden eden, huzursuz eden ve sorumluluk yükleyen bir yüzleşme süreci olarak ele alınır. Bu bilinç, bireyin kendini daha iyi hissetmesi için değil, kendi tarihsel konumunu, ayrıcalıklarını ve bastırılmışlıklarını görmeye zorlanması için vardır. Bu nedenle *conscientização*,

güvenli bir aydınlanma değil, politik bir risktir. Darder'in açıkça ortaya koyduğu gibi, bilmek yetmez; konum almak gerekir. Baskıcı koşulları fark eden ve buna tahamül edemeyen insanlar yeni bilme ve var olma biçimlerine ilerleyerek daha büyük diyalektik derinlik kazanıp eleştirel diyaloglara ve özgürleştirici eylemlere katılırlar. Toplumsal bilinç mücadele içinde gelişip evrilen diyalektik bir süreçtir.

Bu noktada Freire pedagojisinin diyalektik karakteri belirginleşir. Bilinç, durağan bir durum değil, çelişkiler içinde ilerleyen bir süreçtir. Öznenin dünyayı anlaması, onunla uzlaşarak değil, onunla çatışarak gerçekleşir. Freire'de öğrenme denge bulmak değil, dengeyi bozmak üzerinden işler. Ezilen özne hem sistemin ürünüdür hem de onun potansiyel yıkıcısıdır; bu çelişki bastırılması gereken bir sorun değil, özgürleşmenin motorudur. Darder'in okumasında diyalektik bilinç, pedagojiyi huzurlu bir gelişim alanı olmaktan çıkarır ve onu çatışmanın, gerilimin ve dönüşümün mekânına taşır.

Darder, eleştirel bilincin akademik dünyada nasıl ehlileştirildiğini de sorunsallaştırır. Eleştirel düşünmenin teknik bir beceriye indirgenmesi, bilincin politik içeriğinin boşaltılması anlamına gelir. Oysa Freire'nin bilinç anlayışı sınıfsal, ırksal, cinsiyetli ve sömürgeci bağamlardan koparılamaz. Bu nedenle *conscientização*, pedagojik bir hedef ya da tercih değil, etik bir zorunluluktur. Freire değişen koşullara göre yeni bir dil ve yeni bir varoluş biçimi geliştirmenin zaruretinden söz eder.

Sonuç olarak Darder'in Freire okuması, pedagojiyi teknik bir alan olmaktan çıkarıp varoluşsal, bedensel ve politik bir mücadele alanına taşır. Ona göre Freire, okuru bilgilendirmekten çok rahatsız eder; açıklayıcı olmaktan çok yerinden eder. Özgürleşme güvenli bir hedef değil, riskli bir yoldur. Sevgi yumuşaklık değil, direniştir. Umut teselli değil, sorumluluktur. Eğitim ise tarafsız bir meslek değil, etik ve politik bir pozisyondur. Bu nedenle *Freire ve Eğitim*, okuru rahatlatan değil, huzursuz eden bir kitaptır. Ve belki de tam olarak bu yüzden gereklidir.

Kaynakça

- Darder, A. (2018). *Freire ve eğitim* (Çev. Kemal İnal), Töz Yayınları.
- Freire, P. (1998a). *Pedagogy of freedom: Ethics, democracy, and civic courage*. Rowman & Littlefield.
- Freire, P. (1993). *Pedagogy of the oppressed (New revised 20th-anniversary ed.)*. Continuum.
- Freire, P., & Macedo, D. (1998). *Literacy: Reading the word and the world*. Routledge.
- hooks, b. (1994). *Teaching to transgress: Education as the practice of freedom*. Routledge.